

Mehmet Akif Ersoy'un İslam Aile Hukukunun Bazı Konuları Hakkındaki Görüşleri *

Sümeyye Erdoğan

0000-0003-3304-3878

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye

ror.org/04f81fm77

ssumeyyeerdogan@gmail.com

Öz

Mehmet Akif Ersoy, İslam esasları üzerine kurulu bir toplumun gerekliliğini savunmaktadır. Şiirleri aracılığıyla da toplumsal konuları ele almıştır. *Safahat* adlı şiir külliyyatında Türk toplumunun yaşadığı savaflara, yozlaşmalara, ekonomik sıkıntılara, anlaşmazlıklara ve toplumsal değişmelere yer vermiştir. Mehmet Akif, toplumda meydana gelen bu büyük değişimlerin fazlalığına ve olumsuz yönlerine dikkat çekmektedir. Toplumda mefsedet doğuran durumların sebebinin, İslam'ın hüküm ve kaidelerinden uzaklaşılması olduğunu belirtmiştir. Çözümün ise ancak dini hükümlerin doğru bir şekilde yaşanması olduğunu ifade eder. Akif'e göre bu durumun sağlanabilmesi için dini, insanlara doğru anlatan iyi fıkıh alimlerine ihtiyaç vardır. Toplumda mevcut bulunan din anlayışı; Kur'an, Sünnet ve icmâ temelinde akıl süzgecinden geçirilerek düzeltilmelidir. Keza insanların fıkıh alanındaki yetersiz ve yanlış bilgileri toplumda birçok konuda yozlaşmayı da beraberinde getirir. Dinden uzaklaşmanın getirmiş olduğu kötü sonuçlardan en çok etkilenenler arasında da şüphesiz aile kavramı yer almaktadır. Mehmet Akif'e göre aile hayatı düzgün olmayan toplumlar geri kalmaya mahkumdur. Akif'in yaşadığı dönemde karşılaştığı ve eleştirdiği aile hayatındaki sorunlar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bu nedenle çalışmamızda Mehmet Akif Ersoy'un tanık olduğu aile hayatına dair toplumsal sorunlar, örnek olay olarak ele alınıp değerlendirilmiştir. Böylelikle İslam hukuk kaidelerinden uzaklaşmanın aile hayatında oluşturduğu yozlaşma, net bir şekilde ortaya konmak istenmektedir. Konunun kapsamı içinde olmaları sebebiyle Köse İmam, Meyhane ve Asım şiirlerinde aktarılan manzum hikâyeler üzerinde durulmuştur. Şiirlerdeki olay örgülerinde evliliğin hükmü, çeyiz, nafaka, te'addüd-i zevcât, eşler arası münasebet, mal rejimi ve talâk konuları karşımıza çıkmaktadır. Eserde yer alan örnek olaylar ile ilgili Mehmet Akif'in yorumlarına yer verilmiştir. Daha sonrasında ilgili konuya dair açıklama yapılmış ve yanlış bilinen/uygulanan durumlar İslam hukukuna göre kısaca izah edilmiştir. Çalışma sonucunda dinin koymuş olduğu hükümlerin devre dışı bırakılması veya yanlış yorumlanmasının aile hayatı üzerindeki zararını görmekteyiz. Akif'e göre aile hayatında kadına hak ettiği değerin verilmesi, çok evliliğin keyfi bir uygulama olmaktan çıkarılması, boşama konusundaki yanlış algıların düzeltilmesi, evlilik sürecinde kadının mali haklarını elde etmesi ve koruyabilmesi gibi hususlar ancak İslam hukuk kaidelerinin doğru anlaşılması ile mümkündür. Çünkü kadının insan yerine bile konmadığı, aile hayatında belirsizliğin olduğu bir toplumdaki asr-ı saadet toplumuna ancak İslamiyet ile ulaşılmıştır. Bu nedenle dinin/fıkıhın geri plana atıldığı toplumlarda en çok kadınlar, çocuklar ve aile hayatı zarar görmektedir. Bir milleti ileri taşıyacak neslin yetişmesi ise ancak aileye dair yanlış bilgilerin giderilip, sorunların düzeltilmesi ile mümkündür.

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku; Mehmet Akif Ersoy; *Safahat*; Aile; Aile Hukuku

Öne Çıkanlar

- Mehmet Akif Ersoy, İslam esasları üzerine kurulu bir toplumun gerekliliğini savunmaktadır.
- *Safahat* adlı şiir külliyyatında Türk toplumunun yaşadığı savaflara, yozlaşmalara, ekonomik sıkıntılara, anlaşmazlıklara ve toplumsal değişmelere yer vermiştir.
- Dinin/fıkhın geri plana atıldığı toplumlarda en çok kadınlar, çocuklar ve aile hayatı zarar görmektedir.
- Mehmet Akif'in yaşadığı dönemde karşılaştığı ve eleştirdiği aile hayatındaki sorunlar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

Atıf Bilgisi

Erdoğan, Sümeyye. "Mehmet Akif Ersoy'un İslam Aile Hukukunun Bazı Konuları Hakkındaki Görüşleri". *Tetkik* 6 (Eylül 2024), 201-233. <https://doi.org/10.55709/tetkik.1420441>

Makale Bilgileri

<i>Geliş Tarihi</i>	15 Ocak 2024
<i>Kabul Tarihi</i>	07 Ağustos 2024
<i>Yayın Tarihi</i>	30 Eylül 2024
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Etik Beyan</i>	* Bu makale, 3. Türkiye Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Mehmet Akif Ersoy'un İslam Aile Hukukunun Bazı Konuları Hakkındaki Görüşleri" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - intihal.net
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>Etik Bildirim</i>	tetkik@okuokut.org
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	-
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

Mehmet Akif Ersoy's Views on Some Issues of Islamic Family Law *

Sümeyye Erdoğan

0000-0003-3304-3878

Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Sivas, Türkiye

ror.org/04f81fm77

ssumeyyeerdogan@gmail.com

Abstract

Mehmet Akif Ersoy defends the necessity of a society based on Islamic principles. He also dealt with social issues through his poems. In his poetry corpus called *Safahāt*, he addressed the wars, corruption, economic troubles, disagreements and social changes experienced by the Turkish society. Akif draws attention to the excess and negative aspects of these great changes in society. He stated that the reason for the situations that cause enchantment in the society is the deviation from rules and principles of Islam. He states that the solution is only to application of the religious rules and principles correctly. According to Akif, there is a need for good fiqh scholars who explain religion correctly to people in order to achieve this goal. The current understanding of religion in the society should be corrected on the basis of the Qur'ān, Sunnah and consensus (ijmā). Likewise, people's inadequate and wrong knowledge in the fiqh brings corruption in many issues in society. Undoubtedly, the family is among those most affected by the bad consequences of deviation from religion. Akif believes that societies without a proper family life are doomed to fall behind. The problems in family life that Akif faced and criticized during his lifetime still remain valid today. Accordingly, in this study, the social problems related to family life witnessed and criticized by Ersoy were analysed and evaluated in terms of Islamic law. In this way, the corruption in family life caused by moving away from the rules of Islamic law is intended to be clearly demonstrated. Due to the fact that they are within the scope of the subject, the poetic stories conveyed in the poems of Köse Imam, Meyhane and Asım are emphasized. In the plots of the poems, we come across the subjects of dowry, judgement of marriage, alimony, polygamy, relationship between spouses, property regime and divorce. Akif's comments about the case studies in the work are included. Afterwards, a statement was made on the relevant subject and the misunderstood/applied situations were explained according to Islamic law. As a result of the study, the damage on family life of the deactivation or misinterpretation of the provisions of religion has been revealed. According to Akif, issues such as giving women the value they deserve in family, removing polygamy from being an arbitrary practice, correcting misconceptions about divorce, obtaining and protecting the financial rights of women during the marriage are only possible with the correct understanding of Islamic legal principles. It was through Islam that a society in which women were not even considered human beings, and in which there was uncertainty in family was transformed into a society of the age of bliss (al-asr al-saada) has been reached only with Islam. For this reason, women, children and family suffer the most in societies where religion/fiqh is put into the background. The upbringing of the generation that will carry a nation forward is only possible by eliminating the misunderstandings about the family and correcting the problems.

Keywords

Islamic Law; Mehmet Akif Ersoy; Safahāt; Family Law; Family

Highlights

- Mehmet Akif Ersoy defends the necessity of a society based on Islamic principles.
- In his poetry collection Safahat, he included the wars, corruption, economic problems, conflicts and social changes experienced by the Turkish society.
- Women, children and family life suffer the most in societies where religion/faqh is put in the background.
- The problems in family life that Mehmet Akif encountered and criticised in his time are still valid today.

Citation

Erdoğan, Sümeyye. "Mehmet Akif Ersoy's Views on Some Issues of Islamic Family Law". *Tetkik* 6 (September 2024), 201-233. <https://doi.org/10.55709/tetkik.1420441>

Article Information

<i>Date of submission</i>	15 January 2024
<i>Date of acceptance</i>	07 August 2024
<i>Date of publication</i>	30 September 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Ethical Statement</i>	* This article is a version of the paper titled 'Mehmet Akif Ersoy's Views on Some Issues of Islamic Family Law', which was presented orally at the 3rd Turkish Symposium of Social Sciences but the full text was not published.
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	tetkik@okuokut.org
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yaşamış olan Mehmet Akif Ersoy (1936); şair, hatip, mütefekkir, yazar, mütercim kimlikleri ile Türk toplumunda büyük etki bırakan şahsiyetler arasında yer almaktadır. Memuriyet hayatındaki görevi sebebiyle Anadolu, Rumeli ve Arabistan'ı dolaşarak halkı yakından tanıma imkânı bulmuştur.¹ Tanık olduğu toplumsal meseleleri şiirlerinde, yazılarında ve vaazlarında ele alarak yaşadığı dönemin sorunlara dikkat çekmiştir. Benimsemiş olduğu değerler öncülüğünde, toplumu iyiye ve güzele ulaştıracak çözümlere de yine eserlerinde yer vermiştir. Hafızlığı, Arapçaya olan hakimiyeti, dönemin Diyanet İşleri Reisliği tarafından kendisini verilen Kur'ân-ı Kerîm tercümesi görevi, kaleme aldığı tefsir yazıları ve vermiş olduğu vaazları da Akif'in dini konudaki yetkinliğini ortaya koymaktadır.²

İslam, hayatın her alanına dair düzenlemeler yapan ve toplumsal düzenin devamlılığını sağlayan bir sistem sunmaktadır. Ancak İslam hükümlerinin terk edilmesi veya yanlış yorumlanması yozlaşmaları da beraberinde getirmektedir.³ Bu sebeple Akif toplumun sorunlarının düzelmesini ve gelişimini İslam hukuku ile bağdaştırmıştır. Kur'an, Sünnet ve icmâ ışığı altında, akıl süzgecinden geçmiş ve toplumun güncel sorunlarına cevap veren içtihatlar önem arz etmektedir. Ona göre toplumda olması beklenen değişimlerin gerçekleşmesi için fıkıh doğru bilinmeli ve doğru öğretilmelidir. Bu noktada din adamlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Zira toplumsal sorunların en temel sebebi cehalettir.⁴

Mehmet Akif, karşılaştığı birçok soruna eserlerinde yer vermiştir. Akif, düşüncelerini insanlara duyurma noktasında sanatı bir araç olarak seçmiştir. Şiirlerinde toplumsal meseleler üzerine yoğunlaşmıştır. Üzerinde durduğu konular hakkındaki eleştirileri ve çözüm önerileri *Safahat* adlı şiir külliyyatında açık bir şekilde görülmektedir. Eser Akif'in en hacimli çalışması olup; *Safahat*, Süleymaniye Kürsüsünde, Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsünde, Hatıralar ve Gölgeleler olmak üzere yedi kitaptan oluşmaktadır. İçerisinde yer alan şiirler; hastalık, fakirlik, ölüm, kötü

¹ M. Orhan Okay - M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif ERSOY", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/433.

² Okay - Düzdağ, "Mehmed Akif Ersoy", 2/433.

³ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, nşr. Yakup Çelik (Ankara: Akçağ Yayınları, 2021), 288.

⁴ Ersoy, *Safahat*, 291.

yönetim, ideal devlet başkanlığı, savaşlar, eğitim sistemindeki çarpıklıklar, Batı özentiliği, ahlak anlayışındaki değişiklikler gibi çeşitli konuları içermektedir.⁵

Mehmet Akif'in altını çizdiği önemli konulardan biri de aile kavramıyla ilgili dini hükümlerin yanlış ve eksik yorumlanmasıdır. Çünkü kadının insan yerine bile konmadığı, aile hayatında belirsizliğin olduğu bir toplumdan asr-ı saadet toplumuna ancak İslamiyet ile ulaşılmıştır. İslami hükümlerin aile hayatından çıkarılması veya yozlaştırılarak kullanılması durumunda en çok zarar görenler kadınlar ve çocuklardır.⁶ Çünkü İslamiyet aile kavramında önemli değişiklikler yapmış, hak ve sorumluluklar açısından adil bir sistem kurmuştur. Özellikle kadınların sosyal, ekonomik ve hukuki konularında önemli değişiklikler yapmıştır. Ancak toplumlar, dinin mahiyetini unutup ataerki yapıya büründükçe İslam'ın kadına tanıdığı haklar kullanılamaz hale gelmektedir.⁷ Bir milleti ileri taşıyacak neslin yetişmesi ise ancak aileye dair yanlış bilgilerin giderilip, sorunların düzeltilmesi ile mümkündür. Bunun sağlanması için aile hayatına dair dini hükümlerin/fıkhnın doğru bir şekilde idrak edilmesi ve toplum yaşamına yansıtılması gerekmektedir.

Akif, en güzel hayatın ve mutluluğun aile hayatında olduğunu⁸ ancak insanların bunun kıymetini bilmediğini yine *Safahat* adlı eserinde ifade etmektedir. Ona göre aile, eğitimin temelini atıldığı önemli bir kurumdur. Ayrıca yaşadığı dönem itibarıyla toplumu ayakta tutan tek unsurdur. Çünkü Batılılaşma kavramını yanlış anlayarak bilinçsiz bir şekilde ne kadar değer varsa yıkılmıştır. Ailede de bunun yapılmasına müsaade edilmemeli ve mevcut bulunan sorunlar düzeltilmelidir.⁹

Mahalle Kahvesi ve Hakkın Sesleri şiirlerinde özellikle aile kavramının önemine vurgu yapan Mehmet Akif; Meyhane, Köse İmam ve Asım şiirlerinde aile hayatını ilgilendiren manzum hikayelere yer vermiştir. Söz konusu şiirlerde aile bireylerinin sorumlulukları, birden fazla evlilik, eşler arasındaki ilişkide kadına gereken değerin gösterilmesi, boşanma konusundaki yanlış bilgiler, eşler arasındaki mali durumlar gibi konular yer almaktadır. Akif'in yaşadığı dönemde karşılaştığı ve eleştirdiği aile hayatındaki sorunlar günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Bu nedenle çalışmamızda Mehmet Akif Ersoy'un *Safahat* adlı şiir külliyatında yer alan aileye dair

⁵ M. Orhan Okay, "Safahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/442-444.

⁶ Ersoy, *Safahat*, 151.

⁷ Mehmet Akif Aydın, "Kadın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001) 24/87.

⁸ Ersoy, *Safahat*, 144.

⁹ Ersoy, *Safahat*, 241.

durumlar İslam aile hukuku çerçevesinde incelenmiştir. Akif, eserinde aile hayatında erkeklerin yaşayabileceği sorunlara dair herhangi bir değerlendirme yapmamıştır. Hatta herhangi bir olay örgüsü dahi sunmamıştır. Çünkü kendisine göre dini anlamda yaşanan yozlaşmadan en fazla etkilenen, zor durumda kalan kadınlar ve çocuklardır. Buna bağlı olarak da çalışmada yer alan başlıklar kadınların aile hukukundaki durumları etrafında şekillenmiştir. Bu kapsamda Akif'in bizzat değerlendirme yaptığı veya olay örgülerinde yer vermekle yetindiği evliliğin hükmü, nafaka, te'addüd-i zevcât, eşler arası münasebet, ev işi sorumluluğu, süt emzirme, mal rejimi, çeyiz ve talâk konuları kısaca ele alınmıştır.

Konuya dair daha önce yapılmış çalışmalar hususunda Ahmet Ballıoğlu'nun "Mehmet Akif'in Geleneksel Din Anlayışına Eleştirileri I 'Asrın İdrakine İslamı Söyletmek"¹⁰ başlıklı makalesi, Ayten Erol'un "Mehmet Akif'in Toplumun Değişim ve Gelişimine Yönelik Fıkıh Anlayışı"¹¹ makalesi, Ahmet Aydın'ın "Mehmet Âkif Ersoy'un Bazı Fikhî Meseleleri Sosyolojik Açından Değerlendirmesi"¹² makalesi ve Ramazan Yıldırım'ın "Mehmet Akif'in İslam Tasavvuru"¹³ makalesi bulunmaktadır. Akif'in yaşadığı dönem olması itibariyle Meşrutiyet döneminde veya Osmanlı döneminde kadın, aile vb. konulara dair tarihsel çalışma sayısı oldukça fazladır. Akif ve fıkıh ilişkisi bağlamında da çalışmalar mevcuttur. Bu çalışma ile Mehmet Akif'in sadece aile hukuku ile ilgili düşünce, yorum, önerileri belirtmek istenmiştir.

1. Mehmet Akif Ersoy ve Fıkıh

Özellikle Batı hayranlığının yaygınlaştığı, milli-dini değerlerin yavaş yavaş terk edildiği bir dönemde yaşamış olan Mehmet Akif; İslam hukukunu hem insanın hem de toplumun merkezine koyan bir bakış açısına sahiptir. Kendisi yaşadığı ve ele aldığı toplumda mevcut bulunan sorunların sebebinin; Kur'an, Sünnet ve icmâ'in yani fikhin geri plana atılmasından kaynaklandığını belirtir.

¹⁰ bk. Ahmet Ballıoğlu, "Mehmet Akif'in Geleneksel Din Anlayışına Eleştirileri I 'Asrın İdrakine İslamı Söyletmek", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (2016), 29-45.

¹¹ bk. Ayten Erol, "Mehmet Akif'in Toplumun Değişim ve Gelişimine Yönelik Fıkıh Anlayışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 21/84 (Ekim 2022), 1688-1708.

¹² bk. Ahmet Aydın, "Mehmet Âkif Ersoy'un Bazı Fikhî Meseleleri Sosyolojik Açından Değerlendirmesi", *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 17 (Aralık 2023), 69-84.

¹³ bk. Ramazan Yıldırım, "Mehmet Akif'in İslam Tasavvuru", *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]* 47/4 (2011), 21-36.

“Kitab”ı Sünnet“i, icmâ’i kaldırıp attık;

Havassı maskara yaptık, avamı aldattık.

Yıkıp, Şeri’ati, bambaşka bir bina kurduk.”¹⁴

...

“Demek: İslâm’ın ancak nâmı kalmış müslümanlarda;

Bu yüzdenmiş, demek, hüsrân-ı millî son zamanlarda.”¹⁵

Feminizm, modernizm gibi akımların etkisiyle toplumu oluşturan birçok unsur değişmiş, tartışmalara konu olmuştur. Değişimin hızlı yönü; doğru ve yanlış ayırımına fırsat tanımamıştır. Akif’e göre bunun sonuçlarından biri de dinin/fıkhın toplum tarafından terk edilmesidir. Bu bazen halkın cehaletinden bazen ise insanların çıkarları doğrultusunda söz konusu yanlışları isteyerek yapmasından kaynaklanmaktadır.

“Hele biçâre şeriatle nasıl oynanıyor!

Müslümanlık bu mu yâhû? diye insan yanıyor.”

...

Bunların hepsi emin ol ki cehalettedir.”¹⁶

Toplumda yerleşmiş olan din algısında da yanlışlar bulunmaktadır. Zira Akif’e göre Kur’an’ın mahiyeti yanlış anlaşılmaktadır. Ayrıca toplumda fayda sağladığı düşüncesi ile hadis uydurma faaliyetleri yaygınlaşmaktadır. Bu durum da bireylerin dinin mahiyetini bozmasına ve dinin ruhuna uygun olmayan unsurların dine aitmiş gibi bir algı oluşmasına sebep olmaktadır.

“Sesi hatta kısıldı Kur’an’ın

Sustu guya sadası Mevla’nın!”¹⁷

...

¹⁴ Ersoy, *Safahat*, 288.

¹⁵ Ersoy, *Safahat*, 331.

¹⁶ Ersoy, *Safahat*, 155.

¹⁷ Ersoy, *Safahat*, 118.

“İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu ayetlerde?
Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur'an'ın:
Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma'nanın:
Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına;
Yahud üfler geçeriz birölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okumak ne de fal bakmak için.”¹⁸

...

“Cihânı titretiyorken nidâ-yı <Men kezebe...>
İşitmiyor mu, nedir, bir bakın şu bî-edebe:
Lisân-ı pâk-i Nebî“den yalanlar uyduruyor;
Sıklımadan da <sevâb işledim> deyip duruyor!
Düşünmedin mi girerken şerâat“in kanına?
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına?
Sevâb ümîd ediyor ha! Deyin ki nâmerde:
Sevabı sen göreceksin huzûr-i mahşerde”¹⁹

Akif'e göre bu duruma içtihad yeterliliği olmayan isimlerin vermiş olduğu fetvalar da sebep olmuştur. Bu nedenle dini doğru anlayan ve topluma doğruyu aktaran fıkıh alimlerine ihtiyaç vardır. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde açılan Medresetü'l-Vâizîn, Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutabâ ve Medresetü'l-İrşâd gibi kurumlar; dönemin

¹⁸ Ersoy, *Safahat*, 196.

¹⁹ Ersoy, *Safahat*, 288.

kaliteli din görevlisi yetiştirme ihtiyacının ve bu doğrultuda atılan adımların önemli bir göstergesidir.²⁰

“Kitâb’ı, Sünnet’i, İcmâ’ı sağlam anlayacak;

Hilâf’ı yoklayacak, ihtiyâcı kollayacak.

Ne ictihâdı yapar, yoksa bir alay-zimmî

Kadar nasîbe-i fikhîsi olmayan ümmî?

...

Ya ictihâda nasıl kalkıyor bu sersemeler?

O ictihâda ki dünya kadar ulûm ister!”²¹

...

Düşünce yoksulu, zıpçıktı müctehidler eğer,

Dalarlarsa o rezîl ictihâda bermu“tâd;

Olur, zavallının âtîsi büsbütün berbâd!”²²

...

“Kolay mı ümmeti idlâl edip sefil etmek?

Kolay mı dîni hurâfât içinde inletmek?

Niçin Kitâb-ı İlâhî“yi pâyimâl ettin?

Niçin şerîat“i murdar elinle kirlettin?

Çıkıp tepinmeye yok muydu başka bir sâha?

Nedir salladığın çifte, Kâ’betullâh’a?

²⁰ bk. Zeki Salih Zengin, “Osmanlılar’da II. Meşrutiyet Döneminde Yeni Açılan Medreseler ve Din Görevlisi Yetiştirme Çalışmaları”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 36 (Aralık 2016), 33-61.

²¹ Ersoy, *Safahat*, 292.

²² Ersoy, *Safahat*, 289.

Herif! Şu millet-i ma'sûmeden ne isterdin,

Ki doğru yol diye tuttun, dalâli gösterdin”²³

Mehmet Akif toplumun eğitime duyduğu ihtiyacın farkındadır. “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” ayetine yer vererek ilim ve maarif vurgusu yapmaktadır. Ona göre eğitimci dini anlamda yeterli olmakla birlikte vicdani özellikleri de taşımalıdır. Medreseler kaybedilen fonksiyonlarına tekrar kavuşturulmalıdır. Zira dinden uzaklaşma tembelliği ve uyuşukluğu da beraberinde getirmiştir. Toplum; ilim, fen, sanayi, ziraat gibi pek çok alanda geri kalmıştır. Oysa ayette²⁴ insana ancak çalıştığının karşılığının verileceği bildirilmektedir. Akif de “Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O’ndan ister (O’na muhtaçtır). O her an yaratma halindedir.”²⁵ ayetine işaret ederek insanları çalışmaya teşvik etmiştir.²⁶

Akif’in yakındığı bir diğer durum ise toplumun yaşadığı yozlaşmalara, sorunlara, olaylara; Kur’an, Sünnet ve icmâ’a uygun içtihat yapma çabasının gösterilmemesidir. Halbuki toplumun ihtiyaçlarına dini açıdan cevap verilmesi gerekmektedir. Dönemin yetkilileri, vaizlerin halkı yanlış yönlendirmesi, görev alanları dışında kalan söylemleri -özellikle siyasi- gibi hususları takip etmişlerdir. Gerekli durumlarda bazı din görevlileri görevden alınarak cezalandırılmıştır.²⁷

“Sayısız hadise var ortada tatbik edecek;

Hani bir tane "usul" alimi, yahu, bir tek?

Böyle avare düşünceyle yaşanmaz, heyhat,

"Mülteka" fikhınızın namı, usulün "Mir'at"”²⁸

...

“Kilitlidir kapı "ümmi duhat" için, amma

²³ Ersoy, *Safahat*, 289.

²⁴ Kur’an Yolu (Erişim 9 Haziran 2024), en-Necm, 53/39.

²⁵ Kur’an Yolu (Erişim 9 Haziran 2024), er-Rahman, 55/29.

²⁶ bk. Ayşe Betül Oruç, “Kur’an Ayetleri Bağlamında Mehmet Akif’in Marifet ve Fazilet Temelli Terakki İdeali”, *Turkish Studies: Comparative Religious Studies* 15/1 (2021), 57-69.

²⁷ Zengin, “Osmanlılar’da II. Meşrutiyet Döneminde Yeni Açılan Medreseler ve Din Görevlisi Yetiştirme Çalışmaları”, 38.

²⁸ Ersoy, *Safahat*, 434.

Kıyam-ı Haşr'e kadar ictihad eder "ulema".

Evet, şeraiti mevcud olunca insanda;

Ne kaldı men' edecek ictihadı, meydan da?

lle'l-ebed yetişir müctehid bu ümmetten;

Şu var ki; çıkmalı ferda-yı nura zulmetten”

Akif'e göre fıkıh alanında yapılacak ıslahat; dönemin din anlayışının içine nüfuz eden bidatlerin, yozlaşmaların giderilmesi, asli kaynakların mahiyetinin idrak edilmesidir. Toplumun sorunlarına cevap veren içtihatlar aracılığıyla Müslümanların yanlışları hem teorik hem pratik açıdan düzeltilmelidir. Zira toplumun kurtuluşunun ve devamlılığının İslam'a dönmekte olduğu Mehmet Akif tarafından vurgulanmıştır. Ayrıca kendi özüne dönmenin yanı sıra ilim, fen, sanat gibi alanlarda Batı örnek alınarak gelişmiş bir millet haline gelinmelidir.²⁹

“Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı”³⁰

...

“Eğer çiğnenmemek isterseler seylab-ı eyyama;

Rücu' etsinler artık Müslümanlar Sadr-ı İslam'a”³¹

2. Şiirlerde Yer Alan Aile Hukuku Kapsamındaki Konular

2.1. Evliliğin Hükmü

Mehmet Akif'in karşılaştığı ve ele aldığı toplumsal sorunlar Meşrutiyet dönemi içerisinde yer almaktadır. Bu dönemde eğitim, yönetim, siyaset vb. birçok alanda modernleşme faaliyetleri görülmektedir. Söz konusu değişimden aile kavramı da nasibini almış ve evliliğe dair bakış açısı değişmiştir. Evlilik oranlarındaki düşüşle birlikte fuhuş oranlarındaki artış; Mehmet Akif dışında Şeyhülislam Mûsâ Kâzım Efendi, İzmirli İsmail Hakkı gibi birçok önemli ismin dikkatini çekmiştir. Dönemin dergilerinde, gazetelerinde, vaazlarında evlilik teşvik edilmiştir. Dini mahiyeti ve

²⁹ Ersoy, *Safahat*, 223.

³⁰ Ersoy, *Safahat*, 434.

³¹ Ersoy, *Safahat*, 331.

toplumun dirliği için taşıdığı önem vurgulanmıştır. Bununla birlikte evliliğin hükmünün kişinin taşıdığı şartlara göre değişebileceği de açıklanmıştır.³² Zira o konuda da toplumda büyük bir bilgi yanlışlığı bulunmaktadır. Akif ise çok sık vurgulanan bu hususa dair açıklamalarını Asım şiiri içerisinde yapmıştır.

“- Öyle Sünnet denemez, her zaman, evlenmek için;

Vakt olur, Sünnet'i geç, vâcib olur erkek için;

Vakt olur, Sünnet olur...

...

- Vakt olur, bir de bakarsın ki, olur böyle: Haram.”³³

Asım şiirinde Mehmet Akif evliliğin hükmünün; sünnet, vacip ve haram olmak üzere üçe ayrıldığını ifade etmektedir. İslam hukuk kaynaklarında evlilik farz-ı kifâye olarak geçmektedir. Kişiler özelinde bakıldığında ise dörtlü bir ayırım söz konusudur:

- a) Zinaya düşme tehlikesi taşımayan bireyler için evlilik sünnet hükmündedir.
- b) Çeşitli sebeplerle cinsel gücü olmayan bireyler için mubah hükmündedir.
- c) Evlilik olmaması durumunda zinaya yönelme tehlikesi bulunan kimseler için farz/vâcib hükmündedir.
- d) Eşine eziyet veya haksızlık gibi kötü muamelede bulunma ihtimali taşıyan kimse için mekruhtur. Zulüm ihtimalinin kesinlik taşıması durumunda o kimse için evlilik haram hükmündedir.³⁴

2.2. Nafaka

Dönemin alimleri ve fikir insanları; aile hayatında yaşanan sorunların sebeplerine ve çözümlerine dair çok fazla çalışma kaleme almıştır. Genellikle erkeğin ve kadının sorumluluklarının farkında olmadığı, fitrata uygun görev dağılımının yapılmadığı bir toplum vurgulanmaktadır. Sorunların düzelmesi için ailede sorumlulukların doğru

³² Kübra Altuntaş, *Meşrutiyet Döneminde İslam Aile Hukuku Ekseninde Yapılan Tartışmalar* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 33-38.

³³ Ersoy, *Safahat*, 384.

³⁴ Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 35.

dağıtılması gerektiği ifade edilmektedir.³⁵ Mehmet Akif de içinde bulunduğu toplumda görev dağılımı hususunda yaşanan sorunlara tanık olmuş ve bu duruma şiirlerinde yer vermiştir. Zira görevlerin yerine getirilmediği bir ortamda huzur mümkün değildir. Bunun sağlanmasının ilk aşaması ise görev dağılımının netleştirilmesidir. Bu nedenle Akif; evin geçimi, çocuğun bakımı, ev işi gibi unsurların sorumluluğuna dair görüşlerine *Safahat*'ta yer vermiştir. Zira dönemin toplumunda kadına ağır bir yük yüklenmiştir.

Nafaka “hak sahibinin yiyecek, içecek, giyecek, tedavi, ilaç, barınma ve gerektiğinde hizmetçi masraflarının sağlanmasıdır.”³⁶ Bir başka tanıma göre “hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalardır.”³⁷

“Meyhane” adlı şiirde; meyhaneden çıkmayan, ailesinin nafakasını içki ve kumara yatıran bir adam bulunmaktadır. Kadın, kocasını eve götürebilmek ümidiyle son çareyi meyhaneye gitmekte bulur. Orada bulunanlardan destek bekleyen kadın yaşadıklarını anlatmaya başlar. Adamın ailesine karşı olan sorumluluklarını yerine getirmedeğini, nafakalarını teminle mükellef olmasına karşın bu görevini ifa etmediği anlatılır.

“Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;

O yavrucakları çıplak, sefil alıştırdın;”³⁸

İslam aile hukuku kapsamında kocanın; eşinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını geliriyle orantılı ve normal ölçülerde karşılama sorumluluğu vardır. Kadının çalışma zorunluluğu bulunmamaktadır.³⁹ Aynı şiirde betimlenen olayda ise kocanın sorumluluğunu yerine getirmemesi üzerine kadının çalışmak mecburiyetinde kaldığı anlatılır.

³⁵ Altuntaş, *Meşrutiyet Döneminde İslam Aile Hukuku Ekseninde Yapılan Tartışmalar*, 49.

³⁶ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 121.

³⁷ Celal Erbay, "Nafaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/282.

³⁸ Ersoy, *Safahat*, 69.

³⁹ Muhammed b. Ebu Zehra, *el-Ahvalü's-Şahsiyye* (Kahire: Darü'l-Fikri'l-Arabi, 1957), 230-257.; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 67.; Celal Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 32.

“Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa;

Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!

Zavallı ben... Çamaşır, tahta, her gün uğraş da”

Meyhane şiirinde Akif, kocanın sorumluluğunu yerine getirmemesi durumunda kadının ve çocukların yaşadığı zorluğu betimlemiştir. Şiirde olay bir sonuca bağlanmadan bitirilmiştir. Kadının hakkını elde etmesi için hukuki herhangi bir sürece veya işleme değinilmemiştir. Mehmet Akif bu hususta görüş belirtmemiş olsa da konu bütünlüğünün sağlanması için İslam aile hukuku kapsamında bakmakta fayda bulunmaktadır. Böyle bir durumda kadın mahkeme aracılığıyla nafaka hakkını alabilir. Mahkeme kararına rağmen nafakayı vermeyen kocanın mal varlığı, mahkeme tarafından satılarak kadının nafakası verilir. Maddi durumu el verdiği halde buna da itiraz eden koca hapsedilir. Fakir ise hapsedilmez. Onun yerine mahkeme kadına, kocasının adına borçlanma yetkisi tanır.⁴⁰

Mehmet Akif, Köse İmam şiirinde ise din kılıfını kullanarak karısını döven ve üstüne kuma getirmek isteyen bir adam üzerinden erkeklerin bazı sorumluluklarını hatırlatmıştır. Ayrıca toplumda kadının görevi olarak atfedilen bazı sorumlulukların da mahiyetine değinmiştir.

“Sen dua et ki ‘Şeriat’ demiyor evde karın!

Yoksa, boynunda bugün zorca gezerdin yuların!

*Karı iş görmeyecek; varsa pi*in bakmayacak;*

Çamaşır, tahta, yemek nerde? Ateş yakmayacak.

Bunların hepsini yapmak sana âid ‘Şer’an!’

Çocuk emzirmeye hattâ olacak bir süt anan!”⁴¹

Şiirin bu bölümünde ev işleri, çocuk bakımı ve süt emzirme gibi fiillerin sorumluluğuna fıkhi açıdan yer verilmiştir. Mehmet Akif'in son kısımda yer verdiği süt emzirme hususu fıkıh eserlerinde nafaka, hidâne, icâre bölümlerinde geçen bir

⁴⁰ Ebu Zehra, *el-Ahvâlü’ş-şahsiyye*, 230-257.; Erturhan, *Temel Fıkıh Bilgileri*, 121.; Erbay, “Nafaka”; Erbay, *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*, 39.

⁴¹ Ersoy, *Safahat*, 154.

konudur. Kendisi bu konuda kadının sorumluluğu olmadığını; erkeğin, süt anne tutmakla mükellef olduğunu ifade etmektedir. Fıkıh kaidelerine baktığımızda ise fakihler, süt anneye verme imkânı olmadığına çocuğun emzirilmesinin anneye vacip hükmünde olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak anneden veya bebekten kaynaklanan bir sebeple süt anne tutulması zorunlu ise süt annenin ücretinin ödenmesi babanın sorumluluğundadır. Normal koşullarda süt anne tutulması veya annenin emzirme ücreti talep etmesi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁴²

Mehmet Akif, kadının çocukların bakımı, ev işi gibi hususlarda dinen bir sorumluluğunun olmadığını söylemektedir. İslam hukuku açısından bu konu ihtilaflı olup, görüşler üç başlıkta toplanır. Bu görüşler şu şekilde özetlenebilir;

- a) Cumhura göre kadının böyle bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Ev işi yapması, kocasına hizmet etmesi vacip değil menduptur.
- b) Maliki mezhebinin çoğunluğuna göre bu kadın için vaciptir. Zira örf bunu gerektirir.
- c) Hanefi mezhebine göre kadının ev işi yapması hukuken değil diyaneten vaciptir. Bu noktada kendisi zorlanamaz ancak Allah katında sorumlu olur.⁴³

2.3. Te'addüd-i Zevcat

Tanzimat zamanında başlayan çok eşlilik tartışmaları Meşrutiyet döneminde daha da yoğunlaşmıştır. Dönemin Batıcılık ve Türkçülük akımlarını benimseyenler tarafından net bir şekilde reddedilen çok eşlilik, İslamcılık akımını benimseyenler tarafından ise savunulmuştur. Osmanlı döneminde çok eşlilikten daha ziyade tek eşlilik tercih edilmiştir. Ancak çok eşlilik karşılaşılan bir uygulamadır.⁴⁴ Dönemin tartışmalarının merkezinde yer alan konu; varlığının ve yokluğunun gerekliliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Mehmet Akif ise dönemdeki fikir insanlarının çoğunluğunun aksine uygulamadaki yanlışlığa vurgu yapmaktadır. Zira toplumda cehalet sebebiyle çok eşlilik keyfi bir uygulama haline dönüşmüştür.

⁴² Ebu Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 401-404.; Osman Kaşıkçı, "Radâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2007), 34/385.; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 74.; Erturhan, *Temel Fıkıh Bilgileri*, 140; Nuri Kahveci (ed.), *İslam Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 2/ 179-181.

⁴³ Halil İbrahim Acar. "Kadının Kocasına Hizmet Etme ve Ev İşlerini Yapma Zorunluluğu Hakkında Değerlendirmeler" *Turkish Studies (Elektronik)* 12/27 (2017), 39-50.

⁴⁴ Altuntaş, *Meşrutiyet Döneminde İslam Aile Hukuku Ekseninde Yapılan Tartışmalar*, 53-54.

İslam hukukunda te'addüd-i zevcat kavramı “çok karılılık, bir kimsenin nikahı altında birden çok (İslam'da en fazla dört) karının bulunması” şeklinde tanımlanır.⁴⁵ *Safahat*'ta bu konu Köse İmam şiirinde geçmektedir. Karısına karşı gösterdiği muamele sebebiyle Köse İmam tarafından eleştirilen adamın, çok eşlilik ile ilgili yaptığı yorum İmam'ı daha da sinirlendirir.

“...Ya şeriat ne için

Bize evlenmeyi tâ dörde kadar emr etsin?

İki alsam ne çıkar sâye-i hürriyette?

...

İşte meydanda Kitap! Hem alırsız hem boşarız!”⁴⁶

İslam hukukunda erkeğin çok eşliliği en fazla dörde kadar olmakla birlikte caiz görülmüştür.⁴⁷ Ancak bu hüküm şiirdeki adamın da ifade ettiği gibi, her erkeğin uyması gereken bir zorunluluk değildir. Belirli şartlara bağlanmış bir ruhsattır.⁴⁸ Mehmet Akif, dinin hiçbir emrini yerine getirmeyen ancak dinin tanıdığı ruhsatı kendi çıkarı için kullananları ağır bir şekilde eleştirmektedir.

“-Dara geldin mi, şeriat! Sus ulan iz'ansız!

Ne zaman cami'e girdin? Hani tek bir hayrın!

Bir kızılbaşla senin var mıdır ayırın, gayrın!

Ağzı meyhaneye rahmet okuturken, hele bak,

Bana gelmiş de şeriatçı kesilmiş... Avanak!

Hangi bir seyyie yok defter-i a'malinde?

Seni dünyada gören var mı ayık halinde?

⁴⁵ Kevser Kâmil Ali, Salim Öğüt, "Çok Evlilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul; TDV Yayınları, 1993) 8/365.; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022), 552.

⁴⁶ Ersoy, *Safahat*, 153.

⁴⁷ Kur'ân Yolu (Erişim 26 Mart 2024), en-Nisâ 4/3.; bk. Semra Ulaş, “İslâm'da Çok Kadınla Evlilik”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 6/1 (1992), 52-63.; Mehmet Özgü Aras, “İslâm'a Göre Çok Evlilik”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2007), 183-188.

⁴⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hükûk-ı İslâmiyye ve istilâhât-ı fikiyye kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985), 2/ 113.

Müslümanlık'ta şeriat bunu emretmiş imiş:

Hem alır hem de boşarmış; ne kadar sade bir iş!”⁴⁹

Çok evlilik yapmak isteyen bir erkek, şiirdeki karakter gibi dini yaşantı konusunda zayıf olmasa bile bu ruhsatı keyfi bir şekilde kullanmaz. Bunun için aranan üç şart bulunmaktadır:⁵⁰

- a) Eşler arasında adaleti sağlamak,
- b) Eşlerin nafakasına güç yetirebilmek,
- c) İhtiyaç veya zaruret halinin bulunması.

Mehmet Akif, çok eşlilik için erkekte sağlık ve servetin bulunması gerektiğini Köse İmam aracılığıyla ifade etmiştir.

“İki evlense ne varmış... Bu yenir herze midir?

Vakîa ba'zen olur, dörde kadar evlenilir...

Bu kimin harcı, a sersem, hele bir kerre düşün!

Tek kadın çok sana emsâl olan erkekler için.

Hani servet? Hani sıhhat? Ne ararsan, mefkud;

Tamtakır bir kese var ortada, bir sıska vücûd!”⁵¹

Şiirde yer alan karakterin birden fazla evlilik yapmasına cevaz verilmemiştir. Çünkü gerekli şartları taşımamaktadır. Ayrıca eşinin üzerine kuma gelmesine de rızası yoktur.

“Sıktı akşam ‘Edemem, üstüme evlenme!’ diye.

Ne demek! Dörde kadar evlenir erkek, demeye

Kalmadan başladı şirretliğe...”⁵²

⁴⁹ Ersoy, *Safahat*, 154.

⁵⁰ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 68; Kahveci, *İslam Hukuku*, 2/126.

⁵¹ Ersoy, *Safahat*, 154.

⁵² Ersoy, *Safahat*, 153.

Bu noktada ilk eşin çok evliliğe rızasının olup olmamasının tesirine bakmakta fayda bulunmaktadır. İslam hukuk ekollerinde erkeğin birden çok evliliği için ilk eşin rızası gerekli görülmemektedir. Nikah akdi sırasında kadının bunu şart koşması ona bu hakkı tanımaktadır. 1917 Hukûk-ı Âile Kararnâmesi ile bu durum yasalâşmıştır.⁵³ Fakat bu unsurun yaygın bir uygulama haline dönüşmediği görülmektedir. İlgili ayetteki⁵⁴ hususlar hukuki bir netice taşımayıp, ahlaki tavsiye niteliğindedir. Ancak 1924 tarihli Hukuk-ı Aile Kanunu Tasarısı'nı hazırlayan komisyon karışıklığın giderilmesi ve birliğin sağlanabilmesi için erkeğin ikinci evliliğini tamamen mahkeme kararına bağlamıştır. Erkeğin evlilik sebebine, iki eşin de nafakasını temin edebilmeye gücünün yeterli olup olmadığına ve ilk eşinin rızasının varlığına göre karar verilmiştir.⁵⁵

İkinci evliliğe devlet eliyle izin verilmemesiyle ilgili Asım şiirinde geçen bir olay örnek gösterilebilir. Sonradan gayrimenkul ile zengin olan, altmış beş yaşındaki emekli bir paşa; evlilik izin belgesi alabilmek için mahalle imamına gelir. İmam, evlenenin oğlu mu yoksa kızı mı olduğunu sorar. Ancak aldığı cevap karşısında sinirlenmekten kendini alamaz. Çünkü altmış beş yaşındaki, evli ve iki çocuk babası olan emekli paşa, karısının üstüne gayri müslim bir kadınla evlenmek istemektedir. Evlenilmek istenen kadının niyeti, toplumdaki konumu, paşanın eşinin ve çocuklarının karşılaştacağı zorluk gibi sebeplerden ötürü imam bu evlilik için izin vermez.

“- Bana bak: Hiçbir imam böyle rezâlet yazamaz.

...

Çoluğun var, çocuğun var, haremın namuslu;

Yaşın altmış beşi bulmuş, otur artık uslu.

⁵³ Altuntaş, *Meşrutiyet Döneminde İslam Aile Hukuku Ekseninde Yapılan Tartışmalar*, 85.

⁵⁴ en-Nisâ 4/3.

⁵⁵ Nihat Dalgın, “Aile Kurumunun Nikah Aşamasiyla İlgili Fikhi Sorunları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009) 40.; bk. İbrahim Yılmaz, “İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (Haziran 2019), 5-28.

Neren eksik, be adam, böyle ne var çıldıracak?

...

*Yıkıl ordan, sana yok ilmühaber;*⁵⁶

Adam çok evliliğin sünnet olduğunu ileri sürerek ısrar etmektedir. Köse İmam ise bunun bazen sünnet bazen haram hükmünde olduğunu ifade eder. Paşanın evliliğine izin verilmeme sebebi olarak; evlenilmek istenen Rum kadının güvenilir biri olmadığını, bir müddet sonra paşanın mal varlığını elinden alıp ilk eşin ve çocukların mağdur olacağını ifade eder. Ancak paşa verilen fetvayı beğenmemektedir.

“- Bana bak: Hiçbir imam böyle rezâlet yazamaz.

- Ay, rezâlet de diyor Sünnet'e!

...

-Dinle, be hey dîvâne:

Öyle Sünnet denemez, her zaman, evlenmek için;

Vakt olur, Sünnet'i geç, vâcib olur erkek için;

Vakt olur, Sünnet olur...

...

- Vakt olur, bir de bakarsın ki, olur böyle: Haram.

- Kimseden dinlememiştim bu senin fetvâyı...

*Ne tuhaf!*⁵⁷

Köse İmam'dan onay alamayan adam, başka bir imama giderek Rum kadınla evlenir. Ancak kadının niyetinin Köse İmam'ın ifade ettiği gibi olduğu kısa zaman sonra ortaya çıkar. Akif ve Köse İmam ilk eşin ve çocukların bu durumdan zarar görmelerinin önüne geçebilmek için paşaya sefih⁵⁸ belgesi düzenlerler. Çünkü paşa, karısının ve çocuklarının ihtiyaçlarını gidermekle mükellef olmasına rağmen bu

⁵⁶ Ersoy, *Safahat*, 384.

⁵⁷ Ersoy, *Safahat*, 384.

⁵⁸ Sefih; Ergenlik çağına ulaşmış ve temyiz gücüne sahip olmakla birlikte harcamalarındaki ölçsüzlük sebebiyle kısıtlı sayılan kimse.

görevini yerine getirmeyi bırakmıştır. Hatta karısını ve çocuklarını muhtaç edecek şekilde malını başka kişiye harcamaktadır.⁵⁹

2.4. Eşler Arası Münasebet

Akif'in yaşadığı dönemde sık karşılaştığı ve eleştirdiği diğer bir husus şiddettir. Erkeğin hanımına uyguladığı şiddet toplumda olağan ve normal karşılanmaktadır. Söz konusu dönemde aile içi şiddetin yaygınlığı şer'iyeye sicillerinde yer alan kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bu kayıtlarda kadını korumak için kimi zaman kocaya ta'zîr cezası verilmiş, kimi zaman tekrarlanan şiddet sebebiyle devlet eliyle boşamalar gerçekleşmiştir. Cinayet boyutuna varan durumlarda kısas cezası tatbik edilmiştir. Şiddetin ispatı için şahit bulunamaması durumunda ise herhangi bir işlem yapılmamıştır.⁶⁰ Devlete intikal eden vukular bilinmekle birlikte bilinmeyen, duyulmayan olayların da olduğunu tahmin etmek hiç de zor değildir. Akif'in o dönemde eleştirdiği bu sorun, günümüze gelene kadar her yıl katlanarak büyüyen bir hal almıştır.

Köse İmam şiirinde İhsan Bey adlı karakter, ikinci evliliğine onay vermeyen eşine şiddet uyguladıktan sonra onu boşamak istemektedir. Kadın ise yaşanan bu olayı Köse İmam'a anlatıp kocasını şikâyet eder.

"-Ne kafam kaldı dayaktan ne gözüm, hep şişti;

Karşı koysaydım eğer mutlaka işim bitmişti.

Ağladım, merhamet et, yapma dedim ... Kim dinler.

Boşamakmış beni dünden beri efkârı meğer.

Üç çocuk annesi, emzikli kadın tek başına,

Koca berhaneyi silsin de; süpürsün de sana,

Yine sen bilmeyerek zalim onun kıymetini,

Dene biçarede kalkıp kolunun kuvvetini!"⁶¹

⁵⁹ Ersoy, *Safahat*, 388.

⁶⁰ bk. Havva Selçuk, "Kadına Uygulanan Şiddetin Osmanlı Mahkeme Tutanaklarına Yansımaları", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2018), 109-126.

⁶¹ Ersoy, *Safahat*, 152.

Bunun üzerine İmam kocayı çağırır ve hesap sorar. Kadının kocasının kullanmış olduğu ifadeler, göstermiş olduğu şiddeti meşru gördüğünü göstermektedir.

“Size haltetme düşer... Dövmüş isem, kendi karım.

Keyfim ister döverim, sen diyemezsin: ‘Dövme!’

Bu tecavüz sayılır doğrusu haysiyetime...”⁶²

Akif; Köse İmam aracılığıyla eşine karşı şiddet uygulayıp, sorumluluklarını yerine getirmeyen erkekleri eleştirmiştir. Ona göre haysiyet, sorumluluk bilinci olan erkeklerde bulunan bir vasıftır. Zira erkeğin görevleri arasında karısını korumak, güvenliğini sağlamak vardır. Bunu sağlamak bir tarafa kendisi eşine zarar veren bir erkekte haysiyet vasfının bulunmadığını belirtir.

“-Hangi haysiyetin, oğlum? O da varmış desene.

Beyimin şimdiki haysiyet-i mevhûmesine

Diyecek yok ... Yalnız rahat ararlarsa eğer,

Böyle külfetli kuyûd altına hiç girmeseler!”⁶³

Adam, İmam'ın sözlerini saçmalık olarak görmektedir. Çünkü toplumda dini yaşam, zayıf olmasının dışında yanlış bilgilerle doludur. Köse İmam'ın ifadelerinden anlaşılacağı üzere Mehmet Akif'e göre cehalet, toplumda hataları meşrulaştıran bir noktaya gelmiştir.

“Karı dövmüş, boşamış... ‘Emr-i İlahi’ ne denir!

Bunların hepsi emin ol ki cehalettedir.”⁶⁴

Oysa erkeğin eşine karşı böyle bir muamele sergilemesi ne İslam hukukunda ne de insanlık onurunda kabul edilebilir bir tutum değildir. Akif; kadına zulmeden, onu değersizleştiren bakış açısını hem dinen hem ahlaken eleştirmiştir.

⁶² Ersoy, *Safahat*, 152.

⁶³ Ersoy, *Safahat*, 153.

⁶⁴ Ersoy, *Safahat*, 155.

“Döveceksin, ne boşarsın? Boşadın, dövme ne?”

Hem günah hem de ayıp...”⁶⁵

Adam ise karısını suçlamaya, dayağı hak ettiğini savunmaya devam etmektedir. Adamın bu kaba tavrı karşısında İmam, kadının kabahatinin ne olduğunu sorar.

“-Nesi var, hırsız mı?”

Yoksa yüzünüz mü?”

-Değil hiçbiri... Lakin canımı

Sıktı akşam ‘Edemem, üstüme evlenme’ diye!”⁶⁶

Adam, Köse İmam’ın söylediği kötü vasıfların kadında bulunmadığını ifade eder. Ancak bu vasıfların kadında bulunması durumunda da sonuç değişmez. Adamın eşine uyguladığı şiddet meşru hale gelmemektedir. İslam; kadının insan yerine konmadığı bir toplumu değiştirmiştir. İslam hukukunun asli kaynaklarından olan Hz. Peygamber’in yaşamı, bu konuda erkeğin sergilemesi gereken tavır noktasında en güzel örneği teşkil eder. Zira Hz. Peygamber hiçbir eşine şiddet uygulamamıştır. İfk hadisesi⁶⁷ olarak bilinen Hz. Aişe’ye atılan iftira olayı ve tahrir olayı⁶⁸ gibi bazı durumlarda eşlerinden belirli süre uzaklaşıp geçici ayrılık uygulamasını hayata geçirmiştir.

Hz. Peygamber *“Kadınlara, yediklerinizden yedirin. Giydiklerinizden giydirin, onları dövmeyin ve azarlamayın”⁶⁹, “Sizden biri hanımını köle döver gibi döver, gecenin sonunda da onunla beraber olur.”⁷⁰, “Hanımlarını dövenleriniz hayırlılarınız değildir”⁷¹* buyurmuştur. Yine Hz. Aişe *“Peygamber (sas) ne bir hizmetçisine ne bir hanımına vurdu. O eliyle hiçbir şeye vurmadı. Ancak Allah yolunda cihad ederken hariç.”⁷²* demiştir.

⁶⁵ Ersoy, *Safahat*, 153.

⁶⁶ Ersoy, *Safahat*, 153.

⁶⁷ Nûr 24/11-26.

⁶⁸ et-Tahrîm 66/1-5.

⁶⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, nşr. Şuayb el-Arnaut - Muhammed Kamil Karabelli (Beyrut: Darü'r-Risaletü'l-Alemiyye, 2009), “Nikâh”, 41.

⁷⁰ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, (Kahire: Darü't-Tasil, 1433/2012), “Nikâh”, 94; Dârimî, *Sünen-i Dârimî*, nşr. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğni, 1412/2000), “Nikâh”, 34 (No. 2242)

⁷¹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 42.

⁷² Dârimî, “Nikâh”, 34 (No. 2240).

Şiirdeki olayda olduğu gibi toplumda yanlış anlaşılan ve “te’dîb hakkı”⁷³ olarak isimlendirilen ruhsat ise, Veda Hutbesi’nde Hz. Peygamber tarafından kadının ihanetiyle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca “hafifçe vurma” şeklinde de sınırlandırılmıştır. Sınırı aşarak had miktarına ulaşılması caiz değildir.⁷⁴ İmam Şafî (204/820) bu hususta “Dövmek sadece ruhsat iken dövmemek daha büyük bir erdemdir.” ifadelerini kullanarak İslam’ın ruhuna ve Hz. Peygamber’in uygulamasına uygun düşen davranış biçimini ifade etmiştir.⁷⁵

Mehmet Akif, bu ruhsatın erkeğin her koşulda ve hiçbir sınırı olmadan kullanabileceği bir hak gibi görülmesini Köse İmam aracılığıyla eleştirir. Zira insanlar kendi zevk ve çıkarları doğrultusunda dini hükümleri değiştirmektedir. Şiirde bu duruma da sitem edilmektedir.

“Hele biçâre şeriatle nasıl oynanıyor!

Müslümanlık bu mu yâhû? diye insan yanıyor.”

...

Karı dövmüş, boşamış... ‘Emr-i İlahi’ ne denir!

Bunların hepsi emin ol ki cehalettedir.”⁷⁶

2.5. Mal Rejimi

Daha önce ifade edildiği gibi Meyhane şiirinde eşi tarafından nafakası karşılanmayan kadın kendisi çalışmaktadır. Ancak kocası kadının kazanmış olduğu parayı da istediği gibi harcamaktadır. Bu durum eserde kadının ifadeleriyle şu şekilde geçmektedir;

Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa;

Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!

⁷³ bk. Yergali Alpybayev-Faruk Beşer, Kocanın Bir Te’dîb Aracı Olarak Nâzîze Durumundaki Eşini Darb Etme Yetkisi ve İdarenin Bu Yetkiyi Sınırlandırması, *Usul İslam Araştırmaları* 33/33 (Haziran 2020), 27-53.

⁷⁴ Erturhan, *İslam Ceza Hukuku*, 53.

⁷⁵ M. Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 1/503.

⁷⁶ Ersoy, *Safahat*, 155.

Zavallı ben... Çamaşır, tahta, her gün uğraş da,

*Sonunda bir paralar yok, el elde baş başta!*⁷⁷

Şiirin bu kısmında betimlenen olay örgüsünde kadının kazanmış olduğu para kendi parasıdır. Dolayısıyla da kendi mülkiyetindedir. Ancak bu durum Akif'in yer vermiş olduğu olayda olduğu gibi toplumda yanlış uygulanmaktadır. Özellikle eserin ele alındığı toplumsal ortamda bu yanlış uygulama daha belirgin olsa da günümüzde de aynı sorun devam etmektedir. Halbuki mülkiyet hakkı “kişinin bir şey üzerindeki hakimiyetidir ve o şeye mâlik olan kişi o şeyde kanun dairesinde dilediği gibi tasarruf edebilir”.⁷⁸ Dönemin hukuk sisteminde kadın ve erkek arasında mülkiyet hakkı açısından bir fark bulunmamaktadır. Ancak şer'iyye sicilleri kadınların bu haklarını kullanma noktasında yaşadığı zorluğu ortaya koymaktadır. Hatta kadınların mülkiyet haklarının ihlali, miras paylarının verilmemesi gibi hususlarda yapılan şikayetler; evlilik, boşanma konularında yapılan şikayetlerden oran olarak daha yüksektir.⁷⁹

İslam hukuku; kadınlara tıpkı erkekler gibi ticari faaliyette bulunma, akit yapma, mülk edinme gibi ekonomik faaliyetlerde bulunma hakkını tanımıştır. Ayrıca kendi ekonomik faaliyetleri dışında hukuk aracılığıyla elde ettikleri mehir, nafaka, miras gibi haklar ile de mülkiyet sahibi olduğu ayetlerden⁸⁰ anlaşılmaktadır.⁸¹ Bu hususta, toplumda bir itiraz olmamakla birlikte uygulamada büyük sorunlar bulunmaktadır. Zira Mehmet Akif'in şiirinde böyle bir olaya yer vermesinin sebebi de budur.

Mehmet Akif'in Meyhane şiirinde karşımıza çıkan “çeyiz” konusuna da bu başlık altında kısaca değeriendirilebilir. Kadının babasının kadın için hazırlamış olduğu çeyiz, evlendikten sonra eşi tarafından harcanmıştır. Bu durum şu dizelerle ifade edilir:

⁷⁷ Ersoy, *Safahat*, 69.

⁷⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 419.

⁷⁹ bk. Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 30/133 (2017), 325-364.

⁸⁰ en-Nisâ 4/11-12.; en-Nisâ 4/176.; en-Nisâ 4/4.

⁸¹ Recep Özdemir, “İslâm Hukukuna Göre Kadının Malî Hakları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Aralık 2022), 96.

“Bilir mahalleli kim aldığıın zamanda beni,

Çeyiz çimenle donatmıştı beybabam evini,

Ne oldu şimdi o eşya? Satıp kumarda yedin.”

Çeyiz ıstılahî anlamda “gelinin, baba evinden koca evine götürdüğü elbise ve ev eşyası” şeklinde tanımlanmaktadır. Akif, erkeğin hanımının çeyizini harcaması konusunda şiirde bir değerlendirmeye yer vermemiştir. Ancak yine olay örgüsünü tamamlayan unsur olması açısından İslam hukukuna bakıldığında yaşanacak evin temin ve tefrişinin kocanın görevi olduğu görülmektedir. Çünkü bu nafaka mülkiyetinin bir gereğidir. Bu nedenle kadının çeyiz hazırlama mecburiyeti yoktur. Ancak kadın örfe uygun olarak çeyiz hazırlamayı tercih edebilir. Veya şiirde yer alan olayda olduğu gibi kadının babası çeyiz hazırlayabilir. Bu durumda çeyiz kadın için yapılan hibe kapsamına girdiğinden yine kadının malıdır.⁸²

Evlilik sürecinde kadın kocasının rızasını almadan kendisine ait mallar üzerinde dilediğince tasarrufta bulunabilir. Kadının malı üzerinde kocasının izinsiz bir şekilde tasarrufta bulunma hakkı yoktur. Zira İslam hukuk doktrinine mal rejimi⁸³ olarak mal ayrılığı ilkesi esastır. Bunun göstergesi kadının ekonomik güvencesi olan mehir hakkı, ev temini ve nafaka sorumluluğundan muaf tutulması, kadının zekatını ancak kendi malından verebilmesi, kadının kurban kesme mükellefiyetinin doğması için gerekli olan nisabın kendi mal varlığına göre tespit edilmesi ve kadının miras hakkına sahip olması gösterilebilir.⁸⁴

2.6. Talak

Özellikle II. Meşrutiyet döneminde talak, tartışmaların merkezinde yer alan konulardan biridir. Feminizmin yayılmasının etkisiyle boşama hakkının kadına da verilmesi gerektiğini ifade edenler olmuştur. Türkçülük ve Batıcılık akımını benimseyenlere göre bu yetkinin mahkemeye verilmesi gerekmektedir. İslamcılık akımının öncülerine göre ise boşama yetkisi erkekte kalmalıdır.⁸⁵ Batı hayranlığının etkisiyle toplumu ilgilendiren birçok unsur sorgulanmış ve farklı görüşler etrafında

⁸² Abdülazîm Mahmûd Dîb, “Çeyiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993) 8/296.

⁸³ Mal rejimi; eşlerin evlilik öncesi ve sonrası edindikleri mallar üzerindeki hak ve yükümlülükleri ile evlilik sona erdiğiindeki paylaşımaya yönelik kurallar toplamıdır.

⁸⁴ Kahveci, *İslam Hukuku*, 2/195-198.

⁸⁵ Altuntaş, *Meşrutiyet Döneminde İslam Aile Hukuku Ekseninde Yapılan Tartışmalar*, 61-62.

tartışmalar şekillenmiştir. Mehmet Akif boşama konusunda da döneminin fikir insanlarının çoğunluğunun aksine teorikten ziyade pratiğe odaklanmıştır. Toplumda yanlış uygulanan, erkeğe sınırsız bir hak tanıyan toplum algısının önüne geçmek istemektedir.

Köse İmam şiirinde, adamın karısını dövdükten sonra keyfi bir şekilde boşamasına yer verilir. Kadının bu haksız muamele ile karşı karşıya kalmasına neden olay, eşinin ikinci evliliğine rıza göstermemiş olmasıdır. İmam, boşamayı gerektiren bir sebep olmamasına rağmen eşini boşayan adama tepki gösterir.

“-Kustuğun herzeyi yutsun diye, hey sersem adam!

Dövüyorsun, boşuyorsun elin öksüz kızını...

Haklı bir kerre ya! İnsan boşamaz haksızını.”⁸⁶

Adamın bunun üzerine yaptığı savunma İmam'ı daha da sinirlendirir. Çünkü adam; hem evliliğin hem boşamanın tamamen erkeğin keyfine bağlı olduğunu, herhangi bir kritere tabi olmadığını düşünmektedir.

“Boşamaz? Amma da yaptın! Ya şeriat ne için

...

Boşamışsam canım ister boşarım elbette.

İşte meydanda Kitap! Hem alırsız hem boşarız!”⁸⁷

İslam hukukunda, prensip olarak boşama hakkı kocaya verilmiştir. Ancak İslam alimleri, zaruri ve kaçınılmaz hususlar dışında boşama yoluna gidilmesini tasvip etmemişlerdir.⁸⁸ Hatta eşler arası güzel olmasına rağmen sebepsiz yere ve kadından kaynaklı bir sorun olmamasına rağmen yapılan boşama mekruh olarak görülmüştür. Çünkü sebepsiz yere yapılan boşama kadına, çocuklarına ve ailesine zulümdür.⁸⁹ İslam hukukçularına göre bu şekilde bir boşama hukuken geçerli olmaktadır.⁹⁰ Ancak

⁸⁶ Ersoy, *Safahat*, 153.

⁸⁷ Ersoy, *Safahat*, 153.

⁸⁸ Ebu Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 401-404.; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, 80.; Erturhan, *Temel Fıkıh Bilgileri*, 122.

⁸⁹ Abdurrahmân b. Muhammed el-Cezîrî, *Kitabu'l-fikh 'ale'l-mezâhibi'l-erbaâ* (Beirut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 4/264; Kahveci, *İslam Hukuku*, 2/229.

⁹⁰ Ebu Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 323-329.; Yaman, *İslam Aile Hukuku*, Erturhan, *Temel Fıkıh Bilgileri*, 122.; Kahveci, *İslam Hukuku*, 2/244-245.

diyaneten uygun değildir ve koca vebal altına girmiş olur.⁹¹ Mehmet Akif de bu noktaya dikkat çekmek isteyerek kaynaklarda zayıf ve uydurma olarak geçen “Evleniniz, boşanmayınız!.. Zîrâ boşanma dolayısıyla arş titrer”.⁹² hadisine yer vermiştir.

“Müslümanlık'ta şeriat bunu emretmiş imiş;

Hem alır hem de başarmış; ne kadar sade bir iş!

Karı tatlıki için bak ne diyor Peygamber:

‘Bir talâk oldu mu dünyada, semâlar titrer!’”

Boşama konusunda gerekli eleştirileri yaptıktan sonra Köse İmam, çiftin arasını tatlıya bağlayıp konuyu kapatır. Ancak Akif'in şiirin devamında boşanmalarla ilgili yapmış olduğu yorum dikkat çekmektedir. Şiirin ana karakteri olan Köse İmam'ın artık düğün ve nikahlara hoşnutsuz gittiğini ifade eder. Zira toplumdaki yozlaşmanın, cehaletin, ailenin değerinin kalmamasının sonucunda boşanmaların arttığından yakındır. Ayrıca bu boşamalardan en fazla zarar görenlerin kadınlar ve çocuklar olduğu da belirtilmektedir. İslam hukukunda erkeğin boşama hakkını istediği gibi kullanmasına izin verilmemesinin sebeplerinden biri de bu durumdur.⁹³

“Öksüz ağlar sanırım çalgıyı duydum mu, hele!

Bu neden? Çünkü nikahın sonu ergeç boşamak,

Yahud akşamki gelenler gibi hırgür yaşamak.

Düğün olsaydı ne a'lâ idi tek bir perde;

Ayrılık faslı da var sonra bunun, mahkemedede.

Ne kadınlar ne sefâlet doğuranlar görürüz;

İşte binlerce çocuk, hem baba sağ, hem öksüz!

⁹¹ Kahveci, *İslam Hukuku*, 2/244-245.

⁹² Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürçânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, nşr. Suheyl Zekâr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1985) 5/112.

⁹³ Kahveci, *İslam Hukuku*, 2/244-245.

Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!

İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar"⁹⁴

Sonuç

Mehmet Akif, eserinde aile kavramına büyük bir yer ayırmış ve önemini net bir şekilde belirtmiştir. Toplumun geri kalmışlığını ortadan kaldırıp ileri taşıyacak nesil ancak mutlu ve sağlıklı bir aile ortamında yetişen bireylerden oluşabilir. İnsanların ilk eğitimlerini aldığı aile kurumu düzeltilmeden toplumsal huzurun ve refahın sağlanması mümkün değildir.

Akif'e göre aile hayatındaki sorunları düzetmenin yolu da İslam'ın doğru bir şekilde anlaşılması ve yaşanmasıdır. Bunun için İslam hukukunun karakteristik özelliği olan din, ahlak ve hukuk bütünlüğü içinde gerçekleşecek olan prensiplere ihtiyaç duyulmaktadır. Dini hükümleri/fikhî iyi bilen ve öğreten alimlere bu noktada büyük bir sorumluluk düşmektedir. Çünkü toplumdaki sorunların asıl sebebi halkın cehaletidir. Yanlış veya eksik bilgiler sebebiyle İslam hukuku tarafından belirlenen ve fayda veren sistem hayata geçirilememektedir. Mehmet Akif toplumda yerleşmiş olan mevcut din anlayışının Kur'an, Sünnet ve icmâ ışığında; akıl süzgecinden geçirilerek, ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte düzeltilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ki bu durum da İslam hukukunun dinamik yönünü yansıtmaktadır.

Çalışmada söz konusu olan üç şiirde de geçen olay örgüleri; özellikle erkeklerin/aile reislerinin görevlerini yerine getirmemeleri veya dini yozlaştırarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun sonucunda da aile hayatının yok olması, kadınların ve çocukların haksızlığa uğraması gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Mehmet Akif aile hayatında erkeklerin yaşayabileceği sorunlara eserinde yer vermemiştir. Zira Akif İslami hükümlerin aile hayatından çıkarılması veya yozlaştırılarak kullanılması durumunda en çok zarar görenlerin kadınlar ve çocuklar olduğunu düşünmektedir. Bu mağduriyetlerin giderilmesi için de dinin mahiyetinin doğru idrak edilmesi gerekmektedir. Çünkü İslamiyet aile kavramında önemli değişiklikler yapmış, hak ve sorumluluklar açısından adil bir sistem kurmuştur. Özellikle kadınların sosyal, ekonomik ve hukuki konularında önemli değişiklikler

⁹⁴ Ersoy, *Safahat*, 156.

yapmıştır. Ancak toplumlar, dinin mahiyetini unutup ataerkil yapıya büründükçe İslam'ın kadına tanımış olduğu haklar kullanılamaz hale gelmektedir.

Çalışmada Meyhane şiirindeki karakterin karısının malını, karısının rızası olmamasına rağmen harcamasından hareketle mal ayrılığı ilkesi ele alınmıştır. İslam aile hukuku kapsamında eşler arasında mal rejimi olarak mal ayrılığı ilkesi benimsenmektedir. Bu kapsamda kadınlar miras, hibe, nafaka, ticaret vb. yollar ile mülkiyet sahibi oldukları mallar üzerinde tasarruf yetkisine sahiptir. Kadının malı üzerinde eşinin izinsiz mülkiyet hakkı yoktur. Ayrı ele alınan çeyiz ise kadının sorumluluğu altında bulunmamakla birlikte hazırlanması durumunda kadına yapılan hibe kapsamındadır. Ayrıca yine kadının kendi mülkiyetinde olup harcama yetkisi kendisine aittir.

Üç şiirde de eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları konusunda bahsedilmektedir. İslam aile hukuku kapsamında kocanın; eşinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını geliriyle orantılı ve normal ölçülerde karşılama zorunluluğu bulunmaktadır. Bu hakkın karşılanmaması durumunda kadın mahkeme aracılığıyla hakkını talep edebilir.

Köse İmam şiirinde süt anne tutulması ve kadının ev işlerindeki sorumluluğuna yer verilmiştir. İslam hukukuna göre çocuğu süt anneye verme imkânı yoksa çocuğun emzirilmesi anneye vaciptir. Süt anneye bırakma zorunluluğu varsa süt annenin ücretinin ödenmesi babanın sorumluluğundadır. Normal koşullarda ise süt anne tutulması veya emzirme ücreti alınması ihtilafıdır. Ev işi noktasında ise Mehmet Akif kadının böyle bir sorumluluğunun olmadığını ifade etmiştir. İslam hukuku açısından cumhur da bu konuda kadına sorumluluk atfetmemiştir ancak farklı görüşler de mevcuttur.

Te'addüd-i zevcat konusu iki şiirde geçmekte olup her ikisinde de onay verilmemiştir. Çünkü toplumda yerleşen algının aksine erkeğin birden fazla evliliği konusu, uyulması gereken bir emir veya azimet değil; belirli şartlara bağlanmış bir ruhsattır. Bunun için eşler arasında adaleti sağlamak, eşlerin nafakasına güç yetirebilmek, ihtiyaç veya zaruretin bulunması şeklinde üç şart aranır. İlk eşin rızasının varlığı nikah akdinde belirtilmesi kaydıyla geçerlidir. Ancak bu husus toplumda yaygın bir uygulama haline dönüşmemiştir. Bu hakkın devlet eliyle sınırlandırılması ise 1924 tarihli Hukuk-ı Aile Kanunu Tasarısı'nda yer almaktadır. Tasarıda bu üç şarta ek olarak ilk eşin rızasının varlığı da eklenmiştir.

Eşler arası münasebet konusunda İslam hukukunun asli kaynaklarından olan Hz. Peygamber'in yaşamı, bu konuda erkeğin sergilemesi gereken tavır noktasında en güzel örneği teşkil eder. Hz. Peygamber eşlerine hiçbir zaman şiddet uygulamamış, aksine her zaman onlara değer vermiştir. Her dönemde yanlış anlaşılana te'dib hakkı ile ilgili ayrıntılar bulunmakla birlikte Veda Hutbesi'nde Hz. Peygamber tarafından kadının ihanetiyle ilişkilendirildiği görülmektedir. Ayrıca bu hak "hafifçe vurma" şeklinde sınırlandırılmıştır. İmam Şafî bu konuda ruhsatın kullanılmamasının daha büyük bir erdem olduğunu ifade etmiştir. İslam'ın ruhuna ve Hz. Peygamber'in uygulamasına uygun davranış biçimi de bu şekildedir.

Çalışma boyunca ele alınan konularla ilgili problemlerin ortaya çıkış sebepleri, dinin geri plana atılması ya da çıkarlar doğrultusunda yanlış yorumlanmasıdır. Bu nedenle İslam hukuku hükümleri aile konusu başta olmak üzere toplumda pratiğe dökülmelidir. Bu durum sadece eserin kaleme alındığı dönem için değil günümüzde de olmazsa olmaz bir ihtiyaçtır. Çünkü çalışmada ele alınan konularla ilgili birçok uygulama, çağın getirmiş olduğu koşullar ve durumlara bağlı olarak geçmişe nazaran çok daha fazla hatalıdır. Dinin/fıkhın koymuş olduğu hükümler toplum hayatından bilinçli veya bilinçsiz olarak çıkmış durumdadır. Bu durumun getirmiş olduğu yozlaşmalardan aile kavramını da nasibini almıştır. Zira dinin korunması, toplumun devamlılığının sağlıklı bir şekilde sağlanması ancak ailedeki sorunların giderilmesi ile mümkündür. Söz konusu olayların doğru analiz edilmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça | References

- Acar, Halil İbrahim. "Kadının Kocasına Hizmet Etme ve Ev İşlerini Yapma Zorunluluğu Hakkında Değerlendirmeler". *Turkish Studies (Elektronik)* 12/27 (2017), 39-50. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12323>
- Ali, Kevser Kâmil - Öğüt, Salim. "Çok Evlilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/365-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Akyılmaz, Gül. "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (2017), 325-364.
- Alpysbayev, Yergali - Beşer, Faruk. "Kocanın Bir Te'dîb Aracı Olarak Nâşize Durumundaki Eşini Darb Etme Yetkisi ve İdarenin Bu Yetkiyi Sınırlandırması". *Usul İslam Araştırmaları* 33/33 (Haziran 2020), 27-53.
- Altuntaş, Kübra. *Meşrutiyet Döneminde İslam Aile Hukuku Ekseninde Yapılan Tartışmalar*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans Tezi, 2020.
- Aras, Mehmet Özgü. "İslâm'a Göre Çok Evlilik". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2007), 183-188.
- Aydın, Ahmet. "Mehmet Âkif Ersoy'un Bazı Fikhî Meseleleri Sosyolojik Açından Değerlendirmesi". *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 17 (Aralık 2023), 69-84. <https://doi.org/10.47502/mizan.1334277>
- Aydın, Mehmet Akif. "Kadın". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/86-94. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ballıoğlu, Ahmet. "Mehmet Akif'in Geleneksel Din Anlayışına Eleştirileri I 'Asrın İdrakine İslamı Söyletmek'". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (2016), 29-45.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilahât-ı Fıkhiyye Kamusu*. 2. Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîh-i Buhârî*. 9 Cilt. Kahire: Darü't-Tasil, 1. Basım, 1433/2012.
- Cezîrî, Abdurrahmân. *Kitabu'l-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erbaâ*. 4. Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Dalgın, Nihat. "Aile Kurumunun Nikah Aşamasıyla İlgili Fıkhi Sorunları". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 35-50.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl. *Sünen-i Dârimî*. nşr. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000.
- Dîb, Abdülazîm Mahmûd. "Çeyiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/296-297. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. nşr. Şuayb el-Arnaut - Muhammed K. Karabelli. 7 Cilt. Beyrut: Darü'r-Risaletü'l-Alemiyye, 2009.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Ahvalü'ş-Şahsiyye*. Kahire: Darü'l-Fikri'l-Arabi, 1957.
- Erbay, Celal. "Nafaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Erbay, Celal. *İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.

- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 8. Basım, 2022.
- Erdoğan, Sümeyye. "Mehmet Akif Ersoy'un İslam Aile Hukukunun Bazı Konuları Hakkındaki Görüşleri". *TSBS Bildiriler Dergisi* 3 (2023), 317-320. <https://doi.org/10.55709/TSBSBildirilerDergisi.552>
- Erol, Ayten. "Mehmet Akif'in Toplumun Değişim ve Gelişimine Yönelik Fıkıh Anlayışı". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 21/84 (Ekim 2022), 1688-1708. <https://doi.org/10.17755/esosder.1091249>
- Ersoy, Mehmet Akif. *Safahat*. nşr. Yakup Çelik. Ankara: Akçağ Yayım, 1. Basım, 2021.
- Erturhan, Sabri. *İslâm Ceza Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Erturhan, Sabri. *Temel Fıkıh Bilgileri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Kahveci, Nuri (ed.). *İslam Hukuku*. 2. Cilt. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 1. Baskı, 2021.
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Kaşıkçı, Osman. "Radâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/384-386. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kılıçarslan, Mehmet. "Kadına Yönelik Şiddet: Sebepleri, Önlemeye Yönelik Kur'anî Tedbirler". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2018), 960-967. <https://doi.org/10.30627/cuilah.448663>
- Kur'an Yolu. Erişim 9 Haziran 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr>
- Okay, M. Orhan. Düzdağ, M. Ertuğrul. "Mehmed Âkif Ersoy". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/432-439. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Okay, M. Orhan. "Safahat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/442-444. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Oruç, Ayşe Betül. "Kur'an Ayetleri Bağlamında Mehmet Akif'in Marifet ve Fazilet Temelli Terakki İdeali". *Turkish Studies: Comparative Religious Studies* 16/1 (2021), 57-69. <https://dx.doi.org/10.47091/TurkishStudies.49438>
- Özdemir, Recep. "İslâm Hukukuna Göre Kadının Malî Hakları". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (Aralık 2022), 92-119. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1150728>
- Selçuk, Havva. "Kadına Uygulanan Şiddetin Osmanlı Mahkeme Tutanaklarına Yansımaları". *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/1, 109-126.
- Şimşek, Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Ulaş, Semra. "İslâm'da Çok Kadınla Evlilik". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 6/1 (1992), 52-63.
- Yıldırım, Ramazan. "Mehmet Akif'in İslam Tasavvuru". *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]* 47/4 (2011), 21-36.
- Yılmaz, İbrahim. "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (Haziran 2019), 5-28. <https://doi.org/10.18505/cuid.511376>
- Zengin, Zeki Salih. "Osmanlılar'da II. Meşrutiyet Döneminde Yeni Açılan Medreseler ve Din Görevlisi Yetiştirme Çalışmaları". *İslam Araştırmaları Dergisi* 36 (Aralık 2016), 33-61. <https://doi.org/10.26570/isad.327227>